

अभ्यासः

मौखिकः

प्रश्न 1. उच्चारण करें -

(क) धातुरूप - लट् लकार प्रथम पुरुष तीनों वचनों में—

धातु	—	एकवचन	द्विवचन	बहुवचन
गम्	—	गच्छति	गच्छतः	गच्छन्ति
लिख्	—	लिखति	लिखतः	लिखन्ति
चल्	—	चलति	चलतः	चलन्ति
नृत्	—	नृत्यति	नृत्यतः	नृत्यन्ति

(ख) शब्द रूप प्रथमा विभक्ति तीनों वचनों में—

शब्द	—	एकवचन	द्विवचन	बहुवचन
अश्व	—	अश्वः	अश्वौ	अश्वाः
मयूर	—	मयूरः	मयूरौ	मयूराः
शिक्षक	—	शिक्षकः	शिक्षकौ	शिक्षकाः
पाठक	—	पाठकः	पाठकौ	पाठकाः
नर्तक	—	नर्तकः	नर्तकौ	नर्तकाः

लिखितः

प्रश्न 2. रिक्त स्थानों की पूर्ति करें—

(i)	पठसि	पठथः	पठथ
(क)		लिखथः	
(ख)	गच्छसि		
(ग)		हसथः	
(घ)	क्रीडसि		
उत्तर—मध्यम पु० तीनों वचन में—			
(क)	लिखसि	लिखथः	लिखथ
(ख)	गच्छसि	गच्छथः	गच्छथ
(ग)	हससि	हसथः	हसथ
(घ)	क्रीडसि	क्रीडथः	क्रीडथ
(ii)	तीनों वचनों में भरे—		
जैसे—	खादामि	खादावः	खादामः
(क)	चलामि		
(ख)	वदामि		
(ग)			पिबामः
(घ)		हसावः	

उत्तर—उत्तम पुरुष	एकवचन	द्विवचन	बहुवचन
(क)	चलामि	चलावः	चलामः
(ख)	वदामि	वदावः	वदामः
(ग)	पिबामि	पिबावः	पिबामः
(घ)	हसामि	हसावः	हसामः

प्रश्न 3. मिलान करें—

(i) अहम्	(क) खादथ
(ii) बालकः	(ख) खेलामः

(iii) यूयम्	(ग) पिबन्ति
(iv) बालिका	(घ) कूर्दन्ति
(v) वयम्	(ङ.) खादसि
(vi) त्वम्	(च) लिखामि
(vii) गजाः	(छ) गच्छति

- उत्तर—
(i) अहम्	(च) लिखामि
(ii) बालकः	(छ) गच्छति
(iii) यूयम्	(क) खादथ
(iv) बालिकाः	(घ) कूर्दन्ति
(v) वयम्	(ख) खेलामः
(vi) त्वम्	(ङ.) खादसि
(vii) गजाः	(ग) पिबन्ति

प्रश्न 4. इन क्रियापदों से वाक्य बनाएँ—

पठामि	लिखसि	गच्छन्ति
हसामः	आगच्छथ	खादावः

उत्तर—अहं पठामि । त्वं लिखसि । ते गच्छन्ति । वयम् हसामः । यूयम् आगच्छथ । आवाम् खादावः ।

प्रश्न 5. उचित शब्दों से खाली जगहों को भरें—

त्वम्, अहम्, बालिका, वयम्, यूयम्

- प्रश्न—(क) क्रीडति। उत्तर—(क) बालिका क्रीडति।
 (ख) पठामः। (ख) वयम् पठामः।
 (ग) पिबसि। (ग) त्वम् पिबसि।
 (घ) वदामि। (घ) अहम् वदामि।
 (ङ) गच्छथ। (ङ) यूयम् गच्छथ।

प्रश्न 6. रिक्त स्थानों में 'अस्ति, स्तः, सन्ति' में से उचित क्रियापद भरें—

यथा— एकम् पुस्तकम् अस्ति ।

- प्रश्न—(क) द्वे पुस्तके स्तः । (ख) त्रीणि पुस्तकानि सन्ति ।
 (ग) एका बालिका.....। उत्तर—(ग) एका बालिका अस्ति।
 (घ) द्वे बालिके । (घ) द्वे बालिके स्तः ।
 (ङ.) तिस्रः बालिकाः। (ङ.) तिस्रः बालिकाः सन्ति।
 (च) पञ्च फलानि । (च) पञ्च फलानि सन्ति।
 (छ) द्वौ हस्तौ । (छ) द्वौ हस्तौ स्तः ।

प्रश्न 7. वर्णों को संयोजित करके शब्द लिखें—

- (i) म् + अ + न् + ओ + ह + अ + र् + अः—मनोहरः
 (क) स् + अ + ज् + ज् + अ + य् + अः—सर्जकः
 (ख) म् + अ + न् + त् + र् + ई—मन्त्री या मंत्री
 (ग) क् + आ + र् + य् + अ + क् + र् + अ + म् + अः
 —कार्यक्रम

(घ) द् + ए + व् + ए + न् + द् + र् + अः—देवेन्द्रः

(ii) अपने पाँच मित्रों के नाम के वर्णों को

अलग-अलग करें—

उत्तर— रमेशः = र् + अ + म् + ए + श् + अः।
 मदनः = म् + अ + द् + अ + न् + अः।

सोहनः = स् + ओ + ह् + अ + न् + अः।

महेशः = म् + अ + ह् + ए + श् + अः।

सुरेशः = स् + उ + र् + ए + श् + अः।

प्रश्न 8. निम्नलिखित वाक्यों को बहुवचन में बदलें—

उदाहरण सः पठति । ते पठन्ति ।

(क) बालकः धावति ।

(ख) पुष्पं पतति ।

(ग) बालिका वदति ।

(घ) मृगः चरति ।

(ङ.) खगः उत्पतति ।

उत्तर— एकवचन

बहुवचन

(क) बालकः धावति । = बालकाः धावन्ति।

(ख) पुष्पं पतति । = पुष्पाणि पतन्ति ।

(ग) बालिका वदति । = बालिकाः वदन्ति ।

(घ) मृगः चरति । = मृगाः चरन्ति ।

(ङ.) खगः उत्पतति । = खगाः उत्पतन्ति